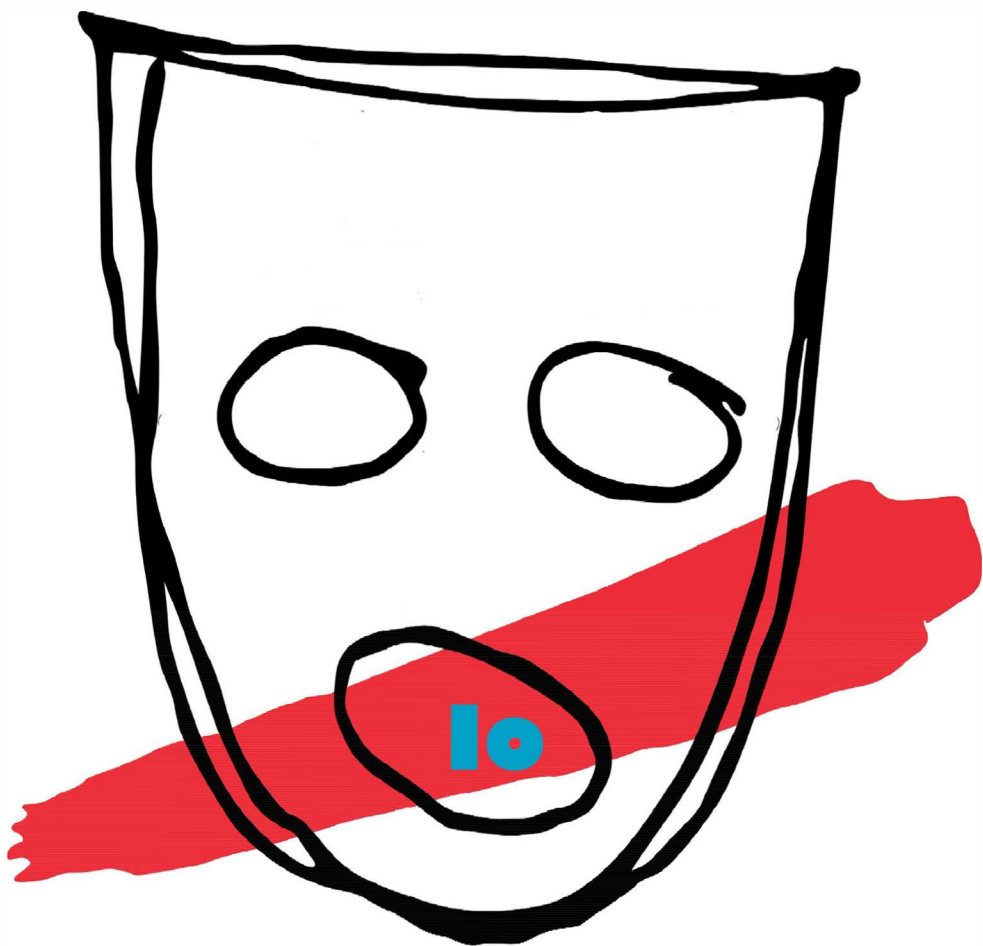

Antoni Ferret

**EL NEUTRE «LO» ÉS BEN CATALÀ
I BEN CORRECTE
I ALTRES QÜESTIONS**

M N E M O S I N E

Antoni Ferret

**EL NEUTRE «LO» ÉS BEN
CATALÀ I BEN CORRECTE
I ALTRES QÜESTIONS**

Emboscall

© Antoni Ferret

Edita: **emboscall**

www.emboscall.com

Dipòsit legal: B 12530-2015

ISBN: 978-84-16304-01-1

Primera edició: maig de 2015

Índex

La puresa de la llengua	5
La llengua com a sistema. El neutre «lo»	7
El neutre «lo» en els clàssics	14
Una llengua més estructurada	25
Forces internes de la llengua.....	29
Els castellanismes	34
Llengua i escola	47
Assaig d'una classificació de tipus d'«incorreccions»	50
La darrera gramàtica de Fabra	54

La puresa de la llengua

La puresa de la llengua és, sense cap dubte, un dels problemes més importants que tenim plantejats, com a conseqüència de la situació en què el català s'ha trobat durant els darrers segles i, especialment, durant el període franquista. Un problema important i, alhora, delicat.

I dic delicat per tal com sota el concepte de puresa o de correcció de la llengua s'engloben normalment tota una colla de qüestions i de fets lingüístics diferents entre si. Tant hi entren flagrants castellanismes com particularitats de la llengua parlada que la gramàtica no admet però que, en tot cas, no són influències estranyes, i que sovint aporten a la llengua graus de clarificació i de racionalitat no gens menyspreables.

En conseqüència, crec necessari elaborar una classificació dels diversos grups de fenòmens lingüístics que es mouen al marge de la gramàtica normativa per tal de poder-hi aplicar un judici i un tractament diferenciats. Efectivament: casos diferents donaran lloc a preses de posició i a actituds diferents, o a vegades fins i tot contràries. En primer lloc, però, cal especificar els criteris a seguir.

D'antuvi podem establir la gran divisió entre castellanismes, o barbarismes en general, i vulgarismes, particularitats o alteracions de la mateixa llengua catalana parlada.

Però un altre criteri bàsic, i potser tan important com l'anterior, és la incidència que aquella forma no normativa tindria, o té, sobre el sistema de la llengua.

La llengua com a sistema. El neutre «lo»

Dic el sistema de la llengua pensant que la llengua és un sistema de diferències, de diferents signes lingüístics, que uneixen, cada un d'ells, una imatge acústica (un so) amb un concepte o idea.¹ És a dir, que una sèrie de diversitats acústiques es corresponen a una sèrie de diversitats significatives o funcionals. Doncs bé: normalment, el fet que la llengua parlada habitual usi o bé una forma diguem-ne vulgar o bé una forma manllevada no sol alterar aquell sistema, com a sistema, però hi ha casos en què sí que l'altera, enriquint-lo o empobrint-lo, introduint un terme nou per a un concepte nou, donant lloc a una diferència de formes que permet de distingir millor dues idees o dues funcions distintes o bé, al revés, perdent un signe necessari per a expressar un concepte.

Un cas clar i notable d'enriquiment del sistema en el català parlat habitualment en una gran part del país és el de l'anomenat article neutre «lo». El qual, però, no és un article. En efecte: és una forma tan diferent de l'article masculí singular «el» com diferents són llurs corresponents funcions: la funció de l'article masculí singular és de ser simple indicador davant un substantiu (indicador de gènere, nombre i caràcter definit per oposició a «un»); la funció del neutre,

---

¹ Vegeu Saussure, *Curso de lingüística general*, Buenos Aires, 1969, p. 127-129.

per contra, és de ser element substantivador, és a dir, de substantivar adjectius, adverbis o sintagmes. Exemples:

M'agrada lo difícil.

Lo molt que costa li dóna valor.

Lo feliç que és em meravella.

Vull saber lo que et va dir.

«Difícil» és un adjectiu, però amb el «lo» davant esdevenen, tots dos, un substantiu (amb funció de subjecte). «Lo molt que costa» esdevé un altre substantiu (o sintagma nominal, si voleu). Etcètera. I aquesta és la funció morfosintàctica del neutre (representat per «lo» en la llengua parlada), funció que és tota altra que la de l'article.

L'article és, essencialment, un indicador del substantiu de gènere i nombre corresponent. Si el català no té substantius neutres, com podria tenir un article neutre? És evident que no té article neutre. Ara bé: té un element que exerceix la funció morfosintàctica de convertir en substantiu allò que no ho és de per si mateix, però que cal convertir-l'hi per tal que pugui fer el paper de subjecte, de complement o d'atribut. Aquesta funció no té res a veure amb la de l'article. Per tant, serà més ric el sistema de la llengua si destina per a aquesta funció morfosintàctica distinta de l'article una forma distinta també de la de l'article: un altre signe lingüístic. A funció diferent, forma diferent.

El català parlat d'una gran zona resol la funció indicadora amb les formes «el», «la», «els» i «les», i la funció substantivadora amb la forma «lo». La gramàtica normativa, en canvi, pretén que la funció substantivadora sigui realitzada per la mateixa forma «el» del masculí singular. En conseqüència, aquest català parlat és més ric com a sistema de diferències, en aquest aspecte, que el català normatiu o literari.

L'actitud de la gramàtica normativa de no admetre la realitat del neutre «lo» es basa en la teoria que el català ha tingut sempre un sistema particular (o subsistema) de l'article de quatre formes («lo», «la», «los» i «les»), de les quals la del masculí singular ha assumit també, generalment, la funció de neutre (funció que ha compartit, en alguns casos, amb altres elements, com és ara el femení o, sobretot, la partícula «ço», que no era article), i que, per tant, no és admissible un sistema d'articles de cinc formes. Dubto que això sigui vàlid davant la possibilitat d'una llengua d'evolucionar fins i tot en els seus sistemes particulars. D'altra banda, no fóra pas el cas d'admetre un nou sistema, sinó de reconèixer-ne l'existència bastant general i probablement secular. Però deixem aquesta qüestió. De fet, l'esmentada teoria cau per la seva base en considerar que la funció substantivadora del neutre no té res a veure amb la funció indicadora de l'article, i que, si en la llengua antiga ambdues funcions coincidien en la mateixa forma «lo», això era una coincidència de dues funcions distintes en una sola forma, i per tant es tractava

d'una imperfecció del sistema, imperfecció que un sector de la llengua parlada després ha superat. Si en català antic en molts casos, s'usava el «ço» en comptes del «lo» (davant «que»), és a dir, un element que no era article, ¿no demostra això que no es tractava precisament d'una funció d'article? Si en el català modern diem que no cal substituir sempre «lo» per «el», sinó que també es poden usar altres solucions, diverses de les quals no són articles (per exemple «allò»), ¿no demostra això que allò de què es tracta no és precisament d'una funció d'article? Doncs si la funció substantivadora del neutre no és una funció d'article, ¿per què no és possible d'admetre la forma amb què ho resol el poble al·legant que aquesta forma no encaixa dins un sistema de quatre articles? Si no és un article...

Casos d'imperfecció del sistema a base d'atribuir dues funcions morfosintàctiques distintes a una mateixa forma són corrents en les llengües. Per exemple, les formes «el», «la», «els» i «les» tenen dues funcions ben distintes: una d'indicadors i una altra de pronoms-substantius. (I es dóna el cas que aquesta funció pronominal sigui compartida per «el» i «lo»: «el porto»; «portar-lo».) Quan en una llengua es dóna un cas així no hi ha més remei que acceptar-lo, però no sembla massa lògic voler-lo restaurar quan la llengua justament l'ha superat.

Resta la raó que el «lo» pugui ser castellanisme. Però de fet no és altra cosa que la forma catalana clàssica. Que hagi

restat invariable i no hagi seguit l'evolució del masculí singular cap a la forma «eb», ¿ha sigut per la influència del paral·lelisme castellà, o bé per altres motius? Suposem el cas de la primera possibilitat: aleshores seria simplement una influència castellana, però no un manlleu al castellà. És a dir: una influència castellana que s'hauria traduït en el manteniment de la forma genuïna. Tots els castellanismes fossin així...

És clar que els pitjors castellanismes no són els manlleus de mots o formes, sinó els estructurals, els que trasplanten al català l'estructura o la distribució de formes o de funcions del castellà. Aquí, però, no es pot parlar d'un castellanisme estructural, perquè ja hem vist que el neutre «lo» no forma estructura o sistema amb els articles, ni en català ni en castellà.

Cal afegir que el «lo» neutre és usat per la quasi totalitat de la població de parla catalana, i per una gran part d'aquesta en tant que forma diferenciada del masculí (argument bàsic que he donat per suposat des del començament), així com que és un element practiquíssim per a expressar munió de coses i d'idees. Aquesta darrera raó no ha de ser menyspreada, com ho és a vegades, perquè la llengua, secundàriament, és un instrument de creació de bellesa artística, però primàriament té un sentit eminentment pràctic de mitjà de comunicació.

Tot lo que precedeix no demostra pas que aquesta funció substantivadora l'hagi d'acomplir forçosament «lo»; ho pot fer «el» o ho poden fer altres elements o expressions. Tot lo que afirmo és això:

a) En un gran sector de la llengua parlada, que és la fonamental, aquesta funció l'acompleix avui i des de fa molt de temps el terme «lo».

b) Aquesta distinció entre «el» i «lo», a més de ser real, és d'una lògica contundent, atenent a la consideració de la llengua com a sistema.

c) Fóra discutible, i si més no matisable, la seva condició de castellanisme.

d) El terme «lo» permet expressar amb gran facilitat una munió de pensaments.

Només resta una consideració: ¿admissible només en la llengua parlada o també en l'escrita? Per a això cal centrar-se en els principis amb què podríem relacionar ambdós aspectes de la llengua:

a) La llengua escrita és, fonamentalment, una representació de la llengua parlada, que és la llengua pròpiament dita.²

b) Però la llengua escrita ha de regir-se per una certa unitat de formes, per damunt de la diversitat dialectal.

---

²(Vegeu Saussure, *op cit*, p. 72.)

c) La llengua escrita, a més, és susceptible de ser, i és, molt més que la parlada, instrument de creació artística.

d) Finalment, la llengua escrita necessita d'una major precisió, per tal com en ella no es poden demanar aclariments a l'interlocutor sobre la marxa.

Segons el principi a) no hi hauria motiu per a usar en l'escriptura un terme diferent del de la llengua parlada. El principi b) no hi ve al cas, ja que el neutre «lo» no és una característica dialectal, sinó un fenomen general. Quant al c), caldria preguntar-se si «el» és més estètic que «lo», cosa que crec que es reduiria a una qüestió de gust personal. El principi d) més aviat aconsella de preferir la forma «lo» en l'escriptura, per tal d'evitar les oracions que amb «el» esdevenen ambigües; així com la gramàtica ja recomana en aquests casos usar solucions altres que «el».

El neutre «lo» en els clàssics

El català antic tenia els articles «lo», «la», «dos» i «des» com a formes fonamentals, més el neutre «lo» (i també «ço»). L'evolució secular ha fet que el català actual de la major part del nostre domini lingüístic presenti els articles «el», «la», «els» i «les», més el neutre «lo» (em refereixo a la llengua parlada).

L'esmentada evolució es considera que s'ha produït a través de les formes elidides (‘l, l’ i ‘ls), en una direcció que, en el cas del masculí singular, seria: lo *v*s ‘l – l’ *v*s el.³ És a dir: forma plena *v*s forma elidida *v*s forma reforçada. La «l» elidida (de fet, en els manuscrits, aglutinada al mot anterior o al posterior) acaba sent compresa pels parlants com una entitat i se li dóna el reforç de la vocal neutra i d'aquesta manera engendra, per dir-ho així, la forma reforçada «el».

La gramàtica normativa actual no accepta la realitat del neutre «lo», i considera que, així com el sistema d'articles clàssic era «lo», «la», «dos», «des» i el neutre «lo», el sistema actual, evolucionat, és «el», «la», «els», «les» i el neutre «el», essent una mateixa forma la del masculí singular i la del neutre.

---

³ (Vegeu A M Badia i Margarit, *Gramàtica històrica catalana*, Barcelona, 1951, p. 288.)

Observant el comportament dels articles i del neutre en els textos clàssics, vaig concebre la hipòtesi que tal vegada el neutre «lo» no havia experimentat la mateixa evolució que els articles masculins, o bé que l'esmentada evolució havia restat incompleta. La base d'aquesta hipòtesi és que la freqüència d'ús del neutre dins el discurs és considerablement més baixa que la dels articles; aleshores la possibilitat d'aparició de la forma elidida és també més baixa; i, com que considerem que és aquesta forma elidida la que, amb la seva freqüència d'ús, adquireix entitat en el subconscient dels parlants fins a reforçar-se i engendrar la forma moderna, en aquest cas l'evolució s'hauria quedat a mig fer. Aleshores vaig fer una prova a base d'agafar diferents textos clàssics i anar-hi comptant les vegades que apareixien els articles masculí singular i masculí plural i els neutres «lo» i «ço», cada un en les seves diverses formes, fins a fer sèries de 100 en total. El resultat és el de la Taula 1. Comprèn les anotacions de 40 textos, de 19 obres diferents, que agafen des del segle XIII fins al segle XVIII, les referències dels quals es donen al final del present apartat. El fragment o els fragments concrets, dins cada una de les obres, foren escollits a l'atzar. Les línies horitzontals sumen les sèries de 100 casos, i s'hi distingeixen les formes plenes o tradicionals i les elidides i reforçades, és a dir, evolucionades. Lamentablement no s'hi distingeixen les formes elidides i les reforçades entre si per tal com, donats els criteris d'edició de cada text, en una bona part d'aquests no s'havia mantingut l'ortografia original, i això podria donar resultats falsos.

Mirant els totals i els percentatges del final de la Taula, podem treure'n les constatacions següents:

1) La freqüència d'ús del neutre «lo» és enormement inferior a la dels articles, constatació que ja era evident d'entrada. Del total dels 4.000 casos comptabilitzats, el masculí singular en treu 2.647, que constitueixen un 66 per 100; el masculí plural apareix 1.153 vegades, que és un 29 per 100; i el neutre «lo» només surt 104 cops, és a dir, el 2'6 per 100.

2) També és molt divers el percentatge de formes evolucionades de cada element, no dins la sèrie dels 4.000 casos, sinó dins el nombre de cops que apareix aquell element. Així el masculí singular té un percentatge de formes evolucionades del 49'7 per 100, el plural en té un 42'7 per 100, i el neutre només el 17'3 per 100.

3) Enfront de 104 casos en què apareix el neutre «lo», el neutre «ço» apareix 96 vegades. Però, si mirem al llarg de la columna de la Taula, veurem que la presència del neutre «ço» és sobretot important en els textos més antics, i disminueix notablement en els més moderns, tot al revés del neutre «lo» (en els primers 20 textos el resultat és: «ço» 71 i «lo» 30, i en els altres 20 textos, «ço» 25 i «lo» 74).

Una possible conclusió de tot plegat és que, en efecte, és molt probable que l'evolució del neutre no hagi sigut de «lo» versus «el», sinó de «ço» versus «lo».

El fet de no haver pogut detectar les formes reforçades perquè en els textos corregits aquestes no eren segures em va portar a fer una segona prova, més reduïda, limitada a 20 textos, tots ells no corregits (en el sentit d'haver-se respectat totes les elisions). Prova limitada també a l'article masculí i al neutre («ço» i «lo»), però diferenciant-ne les formes plenes, les elidides i les reforçades. El resultat és el de la Taula 2.

Aquesta segona prova reforça, en general, les constatacions de la primera. Així la poquíssima freqüència del neutre «lo» (poc més d'un 1 per 100 dels casos) i la superioritat del neutre «ço» (113 casos enfront de 25).

Però la prova s'havia fet per detectar les formes reforçades, i, en aquest sentit, resulta sorprenent: la forma «el» del masculí singular, usada pels dos primers autors, Llull i Desclot, es fa pràcticament fonedissa en els autors següents. Els 33 casos enregistrats signifiquen un 1'6 per 100, però els 27 casos que donen els textos de Llull i Desclot signifiquen un 5'4 per 100 de les sèries d'aquests autors. Es pot pensar que els primers autors s'acosten bastant a la llengua parlada, mentre que els altres se cenyeixen a uns usos literaris més rígids. És sobretot sorprenent que aital actitud conservadora es manifesti també en els *Sermons* de sant Vicent Ferrer, dels quals es podia esperar un major acostament a la llengua parlada.

També podem observar en aquesta prova que el neutre «lo», dintre dels pocs casos en què surt, presenta un índex de formes elidides (juntament amb l'únic cas de forma reforçada) notable i no massa baix: un 36 per 100. És clar que les proporcions que es puguin treure amb un nombre de casos tan baix no són gens significatives.

Taula 1

Text	masc sing		masc plural		neutre		
	lo	l-el	los	ls-els	lo	l-el	ço
Llull I	36	40	13	8	-	-	3
Llull II	41	33	12	10	-	-	4
Llull III	29	22	29	18	-	-	2
Muntaner I	21	30	19	25	-	-	5
Muntaner II	27	51	10	5	-	-	7
Consolat I	33	37	8	16	1	-	5
Consolat II	33	29	22	16	-	-	-
Consolat III	17	17	39	20	3	-	4

Taula 1 (continuació)

Text	masc sing		masc plural		neutre		
	lo	l-el	los	ls-els	lo	l-el	ço
Poesia I	42	44	6	6	-	-	2
Poesia II	32	40	14	12	-	-	2
Poesia III	29	45	8	13	1	2	2
Parlaments I	34	39	7	12	-	2	6
Eiximenis I	35	15	26	15	4	-	5
Eiximenis II	22	28	21	26	-	-	3
Metge I	25	36	14	11	3	1	10
Metge II	41	10	32	12	-	-	5
Novel·letes	51	13	26	9	-	-	1
Cançons	42	39	11	3	2	1	2
March I	36	33	15	10	2	1	3
March II	32	31	15	14	5	2	-
Curial I	58	20	8	12	-	-	2
Curial II	42	30	15	4	-	-	9
Tirant I	40	21	24	14	1	-	-
Tirant II	44	27	19	8	2	-	-
Parlaments II	35	21	26	12	1	-	5
Parlaments III	31	18	35	11	6	-	-
Parlaments IV	49	13	16	14	5	1	2
Parlaments V	43	17	12	13	14	1	-
Serafi I	25	47	11	10	5	2	-

Taula 1 (continuació)

Text	masc sing		masc plural		neutre		
	lo	l-el	los	ls-els	lo	l-el	ço
Serafi II	22	58	9	8	2	1	-
Pujol I	35	30	17	6	9	3	-
Pujol II	35	51	5	6	3	-	-
Feits d'Ar. I	16	23	25	33	1	-	2
Feits d'Ar. II	19	39	18	21	-	-	3
Feits d'Ar. III	30	44	5	14	6	-	1
Feits d'Ar. IV	19	53	9	13	4	1	1
Viatge I	43	27	23	6	1	-	-
Viatge II	57	25	15	3	-	-	-
Poesia IV	22	48	17	11	2	-	-
Poesia V	9	71	5	12	3	-	-
Totals	1332	1315	660	493	86	18	96
Percentat.	33'3	32'9	16'5	12'3	2'15	0'45	2'4
Percent. formes evolucionades en cada grup	49'17		42'7		17'3		

Taula 2

Text	masc sing			neutre			
	lo	l	el	lo	l	el	ço
Llull I	52	42	-	-	-	-	6
Llull II	57	31	12	-	-	-	-
Llull III	45	45	6	-	-	-	4
Desclot I	35	40	4	-	-	-	21
Desclot II	31	60	5	-	-	-	4
Consolat I	58	38	2	-	-	-	2
Consolat II	47	50	1	-	-	-	2
Eiximenis I	43	45	-	1	-	-	11
Eiximenis II	41	46	-	4	-	-	9
Vicent F. I	54	46	-	-	-	-	-
Vicent F. II	50	38	1	2	-	-	9
Vicent F. III	50	29	1	3	4	-	13
Curial I	64	30	-	1	-	-	5
Curial II	71	26	-	-	-	-	3
Curial III	49	40	-	1	-	-	10
March I	41	54	1	-	1	-	3
March II	49	44	-	4	2	1	-
Feits I	28	66	-	-	-	-	6
Feits II	34	62	-	-	1	-	3
Feits III	43	55	-	-	-	-	2
Totals	942	887	33	16	8	1	113
Percentat.	47'1	44'3	1'6	0'8	0'4	0'05	5'6
Percent. formes evolucionades en cada grup		49'4			36		

Textos utilitzats en la Taula 1

- Llull I Ramon Llull, *Llibre de meravelles*, II, Els Nostres Clàssics 38, pp 5-10.
- Llull II Ídem, ídem, pp 85-91.
- Llull III Ídem, *Pàgines escollides*, Col·lecció Popular Barcino 88, p. 55-68.
- Muntaner I Ramon Muntaner, *La croada de França contra els catalans*, Antologia Catalana 17, pp 35-40.
- Muntaner II Ídem, ídem, p. 65-68.
- Consolat I *Consolat de Mar*, I, ENC 27, pp 29-33.
- Consolat II Ídem, II, ENC 37, pp 37-43.
- Consolat III Ídem, III, ENC 41, pp 13-23.
- Poesia I Diversos, *Poesia catalana medieval*, AC 24, pp 21-31.
- Poesia II Ídem, ídem, pp 39-51.
- Poesia III Ídem, ídem, pp 60-70.
- Parlaments I *Parlaments a les Corts catalanes*, ENC 19-20, pp 17-23.
- Eiximenis I Francesc d'Eiximenis, *Regiment de la cosa pública*, ENC 13, pp 66-74.
- Eiximenis II Ídem, *La societat catalana al segle XIV*, AC 30, pp 37-42.
- Metge I Bernat Metge, *Lo somni*, ENC 1, pp 17-26.
- Metge II Ídem, ídem, pp 85-96.
- Novel·letes Diversos, *Novel·letes sentimentals dels segles XIV i XV*, AC 57, pp 47-51.
- Cançons *Cançons nadalenques del segle XV*, ENC 65, pp 59-87.
- March I Diversos, *Poesia catalana del segle XV*, AC 32, pp 21-28.

- March II Ídem, ídem, pp 30-35.
- Curial I Anònim, *Curial e Güelfa*, I, ENC 30, pp 19-29.
- Curial II Ídem, ídem, II, ENC 35-36, pp 5-16.
- Tirant I Joanot Martorell, *Tirant lo Blanc*, I, Seix i Barral, Barcelona, 1969, pp 227-231.
- Tirant II Ídem, ídem, II, pp 258-264.
- Parlaments II *Parlaments a les Corts catalanes*, ENC 19-20, pp 181-193.
- Parlaments III Ídem, pp 208-217.
- Parlaments IV Ídem, pp 228-235.
- Serafi I Pere Serafi, *Poesies*, ENC 4 (sèrie I), Llibreria Catalònia, pp 21-30.
- Serafi II Ídem, ídem, pp 32-58.
- Pujol I Joan Pujol, *Obra poètica*, AC 61, pp 18-24.
- Pujol II Ídem, ídem, pp 95-100.
- Feits I Bernat Boades, *Llibre de feits d'armes de Catalunya*, I, ENC 29, p. 31-43.
- Feits II Ídem, ídem, p. 161-170.
- Feits III Ídem, ídem, IV, ENC 60, p. 91-96.
- Feits IV Ídem, ídem, V, ENC 61, p. 69-77
- Viatge I Joan Salvador, *Viatge d'Espanya i Portugal*, AC 66, p. 44-48.
- Viatge II Ídem, ídem, pp 81-87.
- Poesia IV Diversos, *Poesia neoclàssica i pre-romàntica*, AC 41, p. 17-26.

Textos utilitzats en la Taula 2

- Llull I Ramon Llull, *Llibre d'Evast e Blanquerna*, II, Els Nostres Clàssics 58-59, pp 129-137.
- Llull II Ídem, *Llibre de meravelles*, II, ENC 38, pp 48-56.
- Llull III Ídem, ídem, pp 97-103.
- Desclot I Bernat Desclot, *Crònica*, II, ENC 63, pp 70-86.
- Desclot II Ídem, ídem, pp 138-150.
- Consolat I *Consolat de Mar*, I, ENC 27, pp 56-66.
- Consolat II Ídem, II, ENC 37, pp 63-75.
- Eiximenis I Francesc Eiximenis, *Terç del Crestià*, I, ENC (col. B, 1), pp 69-80.
- Eiximenis II Ídem, ídem, pp 206-215.
- Vicent F. I Sant Vicent Ferrer, *Sermons*, I, ENC (col. B, 3), pp 33-47.
- Vicent F. II Ídem, ídem, pp 89-101.
- Vicent F. III Ídem, ídem, II, ENC (col. B, 5), pp 221-233.
- Curial I Anònim, *Curial e Güelfa*, I, ENC 30, pp 48-62.
- Curial II Ídem, ídem, II, ENC 35-36, pp 159-169.
- Curial III Ídem, ídem, III, ENC 39-40, pp 101-117.
- March I Ausiàs March, *Poesies*, II, ENC 72, pp 70-94.
- March II Ídem, ídem, III, ENC 73, pp 38-62.
- Feits I Bernat Boades, *Llibre de feits d'armes de Catalunya*, I, ENC 29, pp 103-121.
- Feits II Ídem, ídem, II, ENC 45, pp 5-23.
- Feits III Ídem, ídem, III, ENC 52, pp 61-74.

Una llengua més estructurada

Passant a un altre punt, diguem que la llengua és un sistema de diferències més o menys estructurat; o sia que aquestes diferències guarden entre si unes certes correspondències, com s'esdevé, posem per cas, en les conjugacions dels verbs regulars entre si. Exemples:

<i>cantem</i>	<i>canti</i>	<i>cantés</i>	<i>serveix</i>	<i>servia</i>
<i>parlem</i>	<i>parli</i>	<i>parlés</i>	<i>compleix</i>	<i>complia</i>
<i>treballem</i>	<i>treballi</i>	<i>treballés</i>	<i>parteix</i>	<i>partia</i>

El major o menor grau d'estructuració de la llengua és un factor que té la seva importància de cara a la seva major o menor facilitat de comprensió i d'aprenentatge. Així, doncs, d'entre les innovacions que introdueixi la llengua parlada, cal destacar com a positives les que li facin avançar el grau d'estructuració, les que li facin encaixar alguna peça més dins els jocs de peces estructurades.

Un exemple pràctic d'això és el cas del participi del verb ésser «sigut», que encaixa dins la majoria dels participis en «ut» dels verbs de la segona conjugació, alhora que el seu ús exclusiu permetria de distingir entre si els participis d'ésser i estar. És a dir: enriquiria el sistema, a més a més de fer-lo més estructurat. La tolerància que la gramàtica normativa té per a «sigut» no està pas prou en consonància amb el grau de positivitats d'aquesta forma verbal.

Un altre exemple relativament similar podria ser el de les formes «conceixo», «apareixo», etc. (i semblants, d'altres verbs compostos de conèixer i parèixer) per «conec», «aparec», etc., donada llur semblança amb les altres formes del present d'indicatiu. Només del present d'indicatiu, és clar, quant a completar l'estructuració d'un conjunt, perquè dins el conjunt del paradigma hi ha altres formes que es corresponen amb «conec», com «conegui», «conegés», «conegut»...

Un altre cas, i més important, és el de les noves formes d'infinitiu «tindre» i «vindre», per «tenir» i «venir». Sí: ¿no es tracta de dos verbs que tenen una major part de llurs formes irregulars, i, a més, alguns temps que responen al paradigma de terminacions de la segona conjugació, essent ells de la tercera? Doncs vet aquí que la llengua parlada d'un sector del país els dóna ja un infinitiu de la segona conjugació i que, en conjunt, és més representatiu de la totalitat del paradigma propi. En efecte: només cal veure quantes formes responen a «tenir» i quantes a «tindre», sigui pel radical (tindrà, tindria), sigui per la terminació pròpia de segona conjugació (tingué, tingués, tingut), sigui encara pel mateix fet d'un radical velaritzat, alteració pròpia dels verbs de la segona conjugació (ting, tingui, tingué tingués, tingut), o sigui fins i tot per la vocal del radical.

Tenir

tenint
tens, té, etc.
tenia, etc.
té, teniu

Tindre

tingut
tinc
tingué, etc.
tindrà, etc.
tindria, etc.
tingui, etc.
tingués, etc.
tingues, tingueu

«Tenir» té el gerundi i formes de tres temps, dels quals només un és complet. «Tindre», per contra, té el participi i formes de set temps, dels quals cinc són complets.

Però el més esclatant cas d'estructuració aconseguit per la llengua parlada i no reconegut per la gramàtica normativa es dóna en el sistema de les combinacions del pronom «li» amb els acusatius corresponents: «el», «la», «els», «les», «ho» i «en». Com sabem, l'esmentat acoblament dóna lloc a dos sistemes de combinacions vius en la llengua parlada:

li'l, li la, li'ls, li les, li ho, li'n (sistema viu al País Valencià)

l'hi, l'hi o la hi, els hi, els hi o les hi, l'hi, n'hi

Tots dos sistemes estan estructurats. En canvi, el sistema adoptat per la gramàtica normativa no ho està, en agafar

quatre formes de l'un i dues de l'altre.⁴

l'hi, la hi, els hi, les hi

li ho, li'n

Exposar problemes d'aquest tipus dóna lloc a la possibilitat de dos plantejaments. L'un, el de la possible acceptació d'aquestes formes de la llengua parlada per part de la gramàtica normativa, baldament fos al costat de les actualment acceptades. Però l'altre és preguntar-se si són formes correctes o no per a la llengua parlada. En cas de resposta afirmativa (que a mi em sembla indiscutible), aleshores es tracta de veure si les gramàtiques les han d'ensenyar, i si els professors les han d'explicar, o no. És a dir: si la llengua parlada té importància i convé il·lustrar-la o si l'única digna d'estudi és la llengua escrita. Perquè no ensenyar ni esmentar altres formes que les normatives pot donar a entendre, per deducció, que les altres són incorrectes i que no s'han de dir.

---

⁴ (Aquesta constatació fou adquirida en una classe de Joan Solà.)

Forces internes de la llengua

Tampoc fóra de raó considerar incorrectes les formes i construccions de la llengua parlada que no solament són ben genuïnes en llur origen sinó que, a més, obeeixen a tendències internes de la llengua o bé a processos d'evolució comprovables. Així, per exemple, el català tendeix a unir eufònicament, en el màxim grau possible, uns mots amb uns altres, fent-ne com un sol mot, ja sigui mitjançant l'elisió de vocals neutres, els enllaços fònics, o, simplement, la relació C – V (consonant – vocal) en final i principi de mot respectivament. Exemples:

mitja hora = mitjora   tots ells = totzells   set hores = setores

I aquesta tendència és tan forta que la llengua arriba a provocar la relació C - V en casos en què aquesta no es dóna. És el cas de les construccions «ens en» o «els en» + vocal, com és ara «ens en anem», «els en ofereix», etc., en comptes de fer «ens n'anem», etc. Per a comprendre el perquè d'aquest fenomen només cal observar la representació fonètica en un i l'altre as:

ens en anem = enʒenanem

ens n'anem = enʒnanem

La primera expressió és, fonèticament, una sola paraula; la segona, en són dues. O, exactament, la primera està més

unida, fonèticament, que la segona. La raó és que en aquesta segona es dóna una relació de C – C (i encara una acumulació de tres consonants), que és lo que la primera evita. De les dues construccions, la primera és, doncs, la més adient al geni de la llengua. Més encara: és la que la llengua ha produït i consagrat. ¿És lògic que la gramàtica normativa recomani una construcció contrària a la tendència íntima de la llengua? ¿Al servei de què està, aleshores, la norma?

Però la llengua catalana no es limita a mantenir la forma íntegra d'un morfema com «en» per provocar la relació C – V (o bé V – C). Arriba encara a variar la forma d'un mot. És el cas de les combinacions verb + pronom en les segones persones del singular dels imperatius de diversos verbs en què aquesta forma acaba en consonant. És a dir: de «culle'b», «perde'ls», «rebe-la», «vesteixe'b», etc., enfront de «cull-lo», «perd-los», «rep-la», «vesteix-te», etc. És també el cas relativament semblant de l'emudiment de la r final de l'infinitiu i la corresponent unió del pronom amb la darrera vocal: «coneixe'l» per «conèixer-lo», «vence-la» per «vèncer-la», «donà'ls-hi» per «donar-los-hi», «portà'ns-en» per «portar-nos-en». (Val a notar que els infinitius plans, com conèixer o vèncer, donen lloc, amb aquest fenomen, a formes ambigües d'infinitiu i d'imperatiu com «vence-la», que, de tota manera, no poden pas donar lloc a cap confusió, dins el context.) O bé el cas dels imperatius de segona persona del singular acabats en s, els quals la perden en contacte amb un pronom,

com «digue-li» o «digue'l» per «digues-li» o «digues-lo». O bé encara el cas del canvi de «los» per «els» entre un gerundi i un altre pronom, com «ensenyant-els-hi» per «ensenyant-los-hi» (o «ensenyant-los-ho»).

Tots aquests casos són diferents d'aquell de l'expressió «ens en...», perquè el canvi hi és més gros, però, de fet, és el mateix fenomen, que respon a la mateixa raó. ¿Sobre quina base es pot defensar que és més correcte «cull-lo» que «culle'l», o «dient-los-hi» que «dient-els-hi»? Ara: que les primeres siguin formes preferents de la llengua literària perquè estan per damunt de les variants dialectals, això és una altra cosa. (¿No identifiquem massa els conceptes correcte i literari?)

En el començament d'aquest apartat he esmentat el cas de processos d'evolució comprovables. Crec que un d'aquests processos, que podem observar en el català, és el de la progressiva reducció dels verbs de la tercera conjugació a la forma de flexió incoativa. Els verbs «oir», «cobrir», «complir», «llegir» i «vestir», per exemple, antigament no seguien el model incoatiu, o, si més no, tenien formes no incoatives, que segons el diccionari Alcover-Moll predominaven, i que en el cas dels dos darrers encara es mantenen en certes regions o comarques. Avui tenim diversos verbs que es troben en el procés de trànsit d'un tipus de flexió a l'altra, com és ara «acudir», «consumir», «presumir», «mentir», etc. Aquests i alguns altres són admesos amb els dos tipus de flexió per la gramàtica normativa, però hi ha el cas, a més, dels compostos

de «collir», «sentir» i «dir»: «escollir», «acollir», «consentir», «pressentir», «contradir», per exemple. Són ja ben vives formes com «escolleixo», «pressenteixi», «contradeix», etc. ¿Caldria mantenir la norma que es conjuguin com els verbs sobre els quals s'han format: «collir», «sentir» i «dir»? Tanmateix, aquesta norma ja s'ha trencat admetent «assentir» i «dissentir» amb flexió incoativa, per tant distinta de la de «sentir», i, a més, admetent «escruixir-se» amb flexió també distinta de «cruixir».

Ara: si és cert que ens trobem davant un procés històric d'evolució, deu ser totalment inútil d'oposar-s'hi. Oposar-se a un procés d'evolució de la llengua deu ser tan conraindicat com oposar-se al corrent de la Història; deu ser tenir per endavant la partida perduda. I afegim que, ultra tractar-se d'un procés d'evolució, aquest fenomen també tendeix a estructurar més la llengua en augmentar el nombre de verbs que tinguin una forma única i majoritària de flexió. I ara plantejo: ¿fóra possible d'interpretar el cas de les duplicitats «caber - cabre», «valer - valdre», «caler - caldre» i «doler - doldre» com un procés, bé que fos lent, de reducció dels verbs de l'anàrquica segona conjugació al tipus acabat en re? Tant de bo!

Fins aquí hem vist una mostra de diversos casos en què, si no filem prim, podem catalogar com a incorreccions (o semiincorreccions) de la llengua allò que no són més que casos d'evolució o de canvi que la nostra llengua, com a

llengua viva que és, experimenta. O que ha experimentat temps ha! I, lo que és més important, casos d'evolució o de canvi que l'enriqueixen i la milloren com a allò que és: un sistema més o menys estructurat de signes lingüístics.

Hi ha encara diversos tipus de peculiaritats de la llengua parlada dels quals no es pot dir, sembla, que influeixin sobre el sistema, com és ara l'extensió de la terminació en síl·laba gue («sapiguer», «volguer», «poguer», «duguer»). O bé els plurals en jos («bojos», «desitjos») dels quals, però, cal dir que són més pronunciables i més llegibles, i crec que amb això n'hi hauria d'haver prou. O el cas de les permutes de fonemes («radera» per «darrera», «gavinet» per «ganivet», etc.).

Són casos irrellevants des del punt de mira de la llengua com a sistema, però amb tot són, encara, genuïns. Potser no hi ha cap motiu per a saludar-los, però potser tampoc no n'hi ha cap per combatre'ls. Vull tornar a remarcar, però, la importància i la significació dels casos vistos abans. És evident que hem de vetllar per la puresa de la llengua. Primer de tot, però hem de tenir un concepte científic del que és la llengua.

En primer lloc, doncs, una actitud científica.

Els castellanismes

I en segon lloc una actitud pràctica. O potser política (en el sentit de càlcul de possibilitats).

Perquè ara cal parlar del problema que realment ens cou: el dels castellanismes de la llengua parlada.

En un primer moment jo diria que aquí la qüestió és clara: són incorreccions per llur caràcter d'elements estranys a la nostra llengua i per tal com, en una gran part, aquest fenomen no és pas el cas d'una evolució natural de la llengua catalana, sinó d'un procés forçat per causes externes.

Ara: lo que no és tan clar és la solució, a nivell de llengua parlada. Sembla que el criteri a tenir en compte s'hauria de basar en una apreciació freda de la magnitud del problema i de les possibilitats que hi tenim. I bé: segons el llibre de Ramon Caralt i Manuel Casanoves *Parlen bé el català*,⁵ es tracta d'un paquet de gairebé dos milers de castellanismes, més o menys; això quant a mots, sense comptar les expressions. I és francament... molt; és molt perquè el poble ho pugui superar. Ara bé: si els castellanismes del català parlat constitueixen un problema gros i important que demana solució és precisament perquè són tants. Altrament no tindria gran cosa de particular, atès que tota llengua té manlleus de

---

⁵ Editorial Claret, Barcelona 1966.

les veïnes i de les de més ús internacional. Això ens porta a un cercle viciós, cercle viciós que caldrà trencar tornant a recórrer a la distinció de casos i a la classificació de tipus.

No tots els castellanismes són iguals. En conseqüència no tots demanen una solució amb la mateixa necessitat i amb la mateixa urgència.

Hi ha el cas de mots que no són catalans però que ho podrien ser, mentre que d'altres ni ho són ni ho poden ser. No em refereixo a l'evolució fonètica a partir del llatí, sinó a trets visibles a primer cop d'ull. D'entre els que tenen aquest grau de castellanisme més absolut, destaquen, en primer lloc, els que conserven una fonètica netament castellana. Concretament, el fonema castellà *j*. Per exemple:

<i>lejía</i>	<i>jabalí</i>
<i>jefe</i>	<i>traje</i>
<i>ajedrés</i>	<i>juerga</i>
<i>rejilla</i>	<i>arrojar, etc.</i>

Hi ha també el cas de mots pronunciats en forma inadmissible per al català oriental, per la presència d'una *e* tancada, no tònica, al final. Per exemple:

<i>xíste</i>	<i>passé</i>
<i>empalme</i>	<i>enxufe</i>
<i>poste</i>	<i>tapete</i>
<i>tope</i>	<i>etc.</i>

La presència d'un diftong ue (que no sigui darrere q o g) és un altre tret castellà indissimulable, com en el cas de «puesto», «huelga», etc. És evident que aquests castellanismes són els que amb més intensitat i urgència cal eradicar. A llur costat, però, hi ha encara els derivats de mots netament castellans, com és ara:

<i>adelantar</i>	<i>limpiabotes</i>
<i>veranejar</i>	<i>adiós</i>
<i>bailarina</i>	<i>letxeria</i>
<i>recibidor</i>	<i>baloncesto</i>
<i>sobresalient</i>	<i>disfrutar, etc.</i>

Des d'un altre punt de vista, podem dividir els castellanismes en mots lèxics, amb significació concreta, i mots gramaticals, amb significació general. Aquests darrers tenen més importància en la llengua, per llur funció i per llur freqüència d'ús. Tenim els casos següents:

<i>antes</i>	<i>pues</i>	<i>mitat</i>
<i>hasta</i>	<i>después</i>	<i>bueno</i>
<i>inclús</i>	<i>algo</i>	<i>sext</i>
<i>casi</i>	<i>detràs</i>	<i>sèptim</i>
<i>menos</i>	<i>baix</i> (prep.)	<i>octau</i>
<i>varios</i>	<i>dos</i> (fem.)	<i>dècim, etc.</i>

Les consideracions precedents ens marquen un primer contingent de castellanismes, gens nombrós, per cert (mig

centenar), que tenen una importància especial tocant a la puresa de la llengua. Pocs casos i molt importants, poden constituir el primer focus on concentrar els majors esforços de la lluita contra els castellanismes.

Tota la resta, posada en un segon pla, podria ser objecte d'una nova distinció, aquesta no de caràcter valoratiu com les anteriors, sinó purament possibilista: hi ha castellanismes que haurien de ser substituïts per mots genuïns catalans que són perfectament vius en el parlar popular (em refereixo al parlar de Barcelona, que és l'única referència que tinc); n'hi ha, per contra, que haurien de ser-ho per mots que no usa gairebé ningú o bé només una petita minoria culta. No cal dir la gran diferència que hi ha en un ordre de possibilitats entre l'una i l'altra pretensions. Vegem una mostra d'ambdues menes de castellanismes (columna de l'esquerra, els corresponents a mots genuïns vius).

<i>sentar-se</i>	<i>acera</i>
<i>basura</i>	<i>llaga</i>
<i>tetxo</i>	<i>vereno</i>
<i>rato</i>	<i>munyeca</i>
<i>grieta</i>	<i>polvos</i>
<i>aborrar</i>	<i>palco</i>
<i>lograr</i>	<i>apuro</i>
<i>tornillo</i>	<i>companyerisme</i>
<i>celos</i>	<i>avalantxa</i>
<i>recado</i>	<i>bulto</i>

L'examen fet sobre 100 notables castellanismes (un dels apartats següents) em dóna una majoria de tres quartes parts dels segons, o sigui d'aquells en què el mot genuí és pràcticament ignorat, o, si més no, desusat per la massa de la població barcelonina. Doncs bé: en els castellanismes del tipus dels de la primera columna centraria jo el segon focus d'atenció intensiva.

Repeteix que amb aquestes distincions no pretenc altra cosa que establir uns criteris d'elecció que facin més productiva la capacitat d'esforç i d'atenció que professors i alumnes puguin dedicar a aquest problema dins l'ensenyament del català. Procurem assegurar un mínim important i... la Història dirà.

Després de tot, que una gran massa dels actuals castellanismes no pogués ser desarrelada del català parlat fóra un fet realment molt de doldre, però no pas cap desgràcia irreparable, ni per a la llengua ni per a la seva personalitat. Fóra, senzillament, una conseqüència bastant lògica d'un procés històric viscut. Com s'esdevingué amb l'anglès de resultes de la dominació normanda. Efectivament: què representen, quantitativament, els castellanismes actualment en ús dins el conjunt de la llengua? Els prop de 2.000 enregistrats en l'esmentat llibre *Parlen bé el català*, en relació als 70.000 mots per on sembla que se situa el DIEC, representen menys d'un 3 per 100 del lèxic. Ara: la realitat pràctica no és aquesta, perquè, considerant els 1.600 mots

del català bàsic (vegeu Josep Llobera, *El català bàsic*, Barcelona, 1968), crec apreciar-hi una penetració d'un centenar llarg de castellanismes, i això representa un 7 per 100. Considero que és aquesta la dada que cal prendre com a referència. I un 7 per 100, ¿és molt com a resultat de gairebé tres segles d'influència forastera forçada? Si no passés d'aquí...

Per això em decanto per un criteri selectiu que pugui ser més eficient.

I, a més a més, ¿tenim dret a demanar a alumnes i professors una cosa superior a les seves possibilitats o a condemnar-los a un complex de parlar molt malament? Moltes persones hem reeixit més o menys a evitar sistemàticament els castellanismes i a parlar en un català força net, però aquest fet és degut a una sèrie de qualitats que són les que, entre altres raons i circumstàncies, ens han portat a ser professors o correctors de català. No podem demanar a tothom el mateix.

En certs casos, segons el tipus de castellanismes, nivell dels alumnes, etc., en comptes del criteri correcte – incorrecte, potser fóra més útil donar el de més culte – més vulgar; vull dir com a element de treball.

Castellanismes integrats

Però una altra distinció importantíssima entre els castellanismes ha de ser la de llur antiguitat d'ús dins la llengua parlada.

Segons Saussure,⁶ la llengua és essencialment un conjunt d'hàbits lingüístics en connexió amb una massa parlant concreta que se'n serveix, i situat dins el temps i sotmès a l'acció del temps. D'aquesta descripció es dedueixen dos principis: que la llengua, bàsicament, existeix o es dona en el parlar del poble, de la comunitat parlant; i que la llengua evoluciona amb el temps. Ara bé: és evident que, perquè aquests principis es converteixin en un argument, cal que es refereixin a una evolució de la comunitat parlant en els seus hàbits lingüístics per ella mateixa, sense influència coactiva exterior (o que es basi en fets coactius). Tanmateix, podem acceptar com un component bastant normal en l'evolució lingüística d'una comunitat el fet d'una influència pacífica d'un altre poble i de la seva llengua, atès que, en principi, aquest fenomen d'una influència, segons els nivells de desenvolupament respectius, és absolutament inevitable en la convivència dels pobles.

Dic tot això perquè, si considerem la secular influència castellana sobre els Països Catalans, que constitueix, sens

---

⁶(op cit p. 143-145)

dubte, la font històrica d'aquest tan elevat nombre de castellanismes, no podem pas deixar de veure-hi quatre distintes etapes, de quatre graus d'influència ben diferents. Així tenim, retrospectivament:

- a) Els 40 anys de la dictadura franquista.
- b) Des de la Llei d'instrucció pública de 1857 i la consegüent implantació del castellà com a llengua escolar.
- c) Des de primers del segle XVIII (Guerra de Successió i Decret de Nova Planta: imposició del castellà com a llengua oficial).
- d) Des de finals del segle XV (influència de la cort castellana i de l'esclat cultural castellà, coincidint amb una situació de decadència catalana).

No es tracta sols de quatre nivells d'influència diferents, sinó sobretot de dues formes d'influència ben distintes: pacífica i coactiva. L'una és inevitable i per tant normal en la vida dels pobles. L'altra és per desgràcia bastant corrent però s'ha de considerar anormal, i és de la que dic que no val per a referir-hi els principis saussurians com a argument (encara que sí, naturalment, com a fet real). Vull dir, concretament, que els castellanismes introduïts durant les tres darreres etapes històriques són impugnables; els introduïts abans, no. Aquests darrers són el resultat d'una influència castellana

comparable a la que ha exercit el francès sobre el castellà des del segle XVIII o a la de l'anglès sobre les altres llengües d'avui. Crec que considerar incorrectes aquests castellanismes és un purisme inadmissible, no sols perquè té poca base científica sinó també perquè avui no ens en podem permetre el luxe, precisament per poder atendre els altres.

Una bella mostra d'aquests castellanismes introduïts abans del Decret de Nova Planta (prenent com a referència llur constatació en documents escrits, segons el diccionari Alcover-Moll), i per tant amb tres-cents anys o més de vida, són els següents:

Documentats al segle XIV:

carrera   *pago*   *entregar*   *isla*

Al segle XV:

alfombra   *borrar*   *nòvio, a*   *sombra*   *caldo*
clero   *cego, a*   *cuidar*   *medir*

Al segle XVI:

arrastrar   *assiento*   *grassa*   *sombrero*
telaranya   *cuidado*   *susto*

Al segle XVII:

sentar-se   *lograr*   *avort*   *apretar*   *regalo*
resto   *terremot*   *colmo*   *despedir*   *enterar-se*

enterro   *lago*   *sello*   *tonto*   *xispa*

A principis del segle XVIII:

rato   *bulto*

Classificació de 100 castellanismes

Els 100 castellanismes següents han sigut seleccionats com a notables pel meu personal i discutible criteri, però havent deixat de banda els castellanismes integrals per fonètica o per derivació i els mots gramaticals.

Aleshores apareixen classificats en dos grups: els que poden ser substituïts per un mot genuí viu (columna de l'esquerra) i els que no (columnes de la dreta). N'hi ha 25 dels primers, i 75 dels segons. Així mateix apareixen subratllats els que afecten el vocabulari català bàsic. N'hi ha 39. Finalment, 36 d'entre els 100 són introduïts abans del Decret de Nova Planta, segons llur documentació en el diccionari Alcover-Moll, i se n'indica el segle amb xifres romanes.

Amb sinònim genuí viu

ahorrar
alfombra XV
arrastrar XVI

Sense sinònim genuí viu

abono   llaga
avort XVII   màrmol
acera   medir XV

arrepentir-se	alemà	milló
<u>assiento</u> XVI	aparato	<u>misto</u>
<u>bassura</u>	<u>apellido</u>	<u>monedero</u>
<u>borrar</u> XV	<u>apretar</u> XVII	munyeca
celos	apuro	pago XIV
cigarro	avalantxa	palco
<u>grassa</u> XVI	<u>barco</u>	pastel
<u>lio</u>	bordillo	pito
lograr XVII	botiquín	<u>plan</u>
<u>nòvio, a</u> XV	bulto XVIII	<u>plano</u>
<u>quarto</u>	cadera	<u>polvos</u>
<u>rato</u> XVIII	caballitos	puro
<u>recado</u>	caldo XV	cuartel
<u>sentar-se</u> XVII	<u>carrera</u> XIV	<u>qüento</u>
<u>sombra</u> XV	<u>cego, a</u> XV	regalo XVII
<u>sombrero</u> XVI	clero XV	respaldo
<u>telaranya</u> XVI	cloaca	<u>resto</u> XVII
<u>tetxo</u>	cobro	<u>seguro</u>
<u>tio</u>	colmado	<u>sello</u> XVII
<u>tocino</u>	colmo XVII	sèrio, a
tornillo	companyerisme	sostens
xupar	<u>cuidado</u> XVI	susto XVI
	<u>cuidar</u> XV	terremot XVII
	curva	<u>terreno</u>
	despedir XVII	tiburó
	enterar-se XVII	tiro
	<u>enterro</u> XVII	tonelada
	entregar XIV	<u>tonto</u> XVII
	fetxa	trago
	incluir	verberna

índio	vereno
inglés	vèrtic
<u>isla</u> XIV	xino
<u>lago</u> XVII	xispa XVII
<u>làmpara</u>	

I la resta

Deliberadament deixo de referir-me en detall a les expressions i construccions acastellanades, però és evident que hi compto. I en general, crec que tenen més importància que els simples mots: aquests darrers se situen en el nivell primari de la llengua, que és l'acoblament d'un significat amb un significat, constituint un signe lingüístic; les expressions i construccions constitueixen un altre nivell, el de les combinacions de signes lingüístics entre si, a vegades amb un significat general independent i distint de la suma dels significats dels diversos signes (com en els modismes i frases fetes), és a dir, constituint, de fet, un signe lingüístic complex (un significat complex i un significat també complex). Sense oblidar, és clar, l'ús de preposicions i altres partícules combinant d'altres mots. Per llur caràcter de components d'un segon nivell en l'elaboració de la llengua, aquests elements haurien de ser guardats en llur puresa amb més rigor.

Com i tampoc no em referiré a problemes fonètics, de deformació en la pronunciació d'alguns sons o fonemes per

la influència de l'altra llengua. És a dir, que m'hauré referit en exclusiva a problemes de signes lingüístics concrets.

Finalment em toca esmentar un darrer grup o apartat en el conjunt de possibles diferències entre la llengua parlada i la gramàtica normativa; un grup de casos que és d'una naturalesa del tot oposada a la dels casos vistos fins aquí; és a dir: aquells casos que empobreixen el sistema de la llengua en llevar-li signes distintius. I sense més rodejos diguem que el cas més clar d'aquest tipus que es dona en el català parlat d'avui és la disminució de l'ús (i en alguns casos ja la pèrdua) dels pronoms «en» i «hi». Això suposa la pèrdua d'uns signes lingüístics, i d'uns signes de valor molt general, o, més ben dit, de diversos valors, valors o significacions que quedarien sense poder-se expressar (tal com li ocorre al castellà), almenys amb la comoditat amb què els expressen «en» i «hi». Jo crec que combatre aquest empobriment ha de figurar en el primer lloc en la tasca per a la puresa de la llengua.

Vegem ara si, entre l'ús del neutre «lo» i el no-ús dels pronoms «en» i «hi», és ample el ventall de casos i casos distints entre si i que demanen diferents i oposats judicis. I que sovint es confonen lamentablement en un concepte general d'incorreccions.

Llengua i escola

Fa moltíssims anys que em vaig proposar d'avesar-me a un català net i correcte, i hi vaig reeixir bastant. Després vaig intentar de transmetre-ho als meus fills, a partir de quan van començar a parlar. Hi vaig fracassar rotundament: no hi vaig poder, jo sol, contra la influència de la resta de la família, dels companys de joc, dels veïns, de l'escola...

Conto això perquè, generalment, la posició de defensa integral de la puresa de la llengua (en els qui la mantenen o els qui l'hem mantinguda) solia basar-se, entre altres coses, en l'esperança que una escola catalana generalitzada podria fer el miracle d'eradicar tots els castellanismes.

Doncs bé: aquella experiència i el concepte de la llengua exposat abans (conjunt d'hàbits lingüístics en connexió amb una massa parlant), juntament amb l'experiència de l'escola catalana realment existent de fa anys, m'han portat a establir els principis següents:

a) Una cosa és el coneixement del signe lingüístic (diguem, vulgaritzant, del nom d'una cosa) i una altra és l'hàbit del seu ús. Poden no coincidir, però lo que compta, normalment, en la pràctica de la llengua és l'hàbit. Per tant pot ser que un sàpiga com s'ha de dir una cosa, però que no hi pensi a l'hora de dir-la. Aleshores, aquest coneixement és un contingut cultural més o menys interessant, però quant a la pràctica de

la llengua és inoperant. Salvant, és clar, el cas de persones que tinguin una gran sensibilitat pels fets de llengua i una notable voluntat.

b) L'escola no ensenya la llengua. No vull dir que no ho fa prou bé, sinó que no ho pot fer, que no és la seva tasca. M'explicaré: l'escola ensenya a escriure-la, a llegir-la, a pronunciar-la, a entendre-la i fins i tot a polir-la, però no l'ensenya. El fet bàsic de la llengua és la identificació d'un concepte amb una imatge acústica (donar el nom a una cosa). Això és l'adquisició d'un signe lingüístic. En molts de casos aquesta adquisició (i el començ de l'hàbit del seu ús) ja s'ha fet abans d'anar a escola, en altres casos es fa, naturalment, a l'escola, però en altres es fa simultàniament a fora, en la família, en la societat, i en d'altres es farà després de la vida escolar. Hi ha, doncs, un aprenentatge essencial de la llengua preescolar, un d'escolar, un altre d'extraescolar i encara un altre de postescolar. Només en l'aprenentatge escolar l'escola pot donar la fusió de coneixement i hàbit del signe lingüístic. En relació al preescolar i a l'extraescolar pot donar-ne el coneixement. Si aquest coneixement no coincideix amb l'hàbit ja adquirit, és molt probable que es quedi en mer coneixement. Que s'arribi a reformar l'hàbit és cosa de per si difícil, que potser s'aconseguirà en alguns casos. Aconseguir-ho en tants casos com aquells en què tenim un problema de castellanisme ambiental segur que suposaria un esforç tan gran que impossibilitaria l'escola d'ensenyar

matemàtiques, ciències, etc. I encara, en cas de reeixir, restaria en peu la qüestió de si els nous hàbits es mantindrien després en la via social postescolar, en topar amb el hàbits establerts.

c) La llengua es transmet a través d'un conjunt d'interaccions lingüístico-socials. Un nucli de les quals és l'ensenyament escolar. És fonamental, però també ho és la parla familiar, la de l'ambient social, els mitjans de comunicació, etc.

Comparem l'aprenentatge de la llengua amb el de l'ortografia, per exemple: l'ortografia és una cosa tècnica i mecànica; la llengua, una cosa viva; l'ortografia és fixada per una autoritat i acatada per tothom; la llengua és fixada, malgrat tot, per la comunitat parlant; l'ortografia s'aprèn durant els anys a l'escola i es recorda, normalment, sempre; la llengua es va aprenent al llarg de la vida a través d'un conjunt d'interaccions lingüístico-socials, les quals, en general, són més sensibles a la inèrcia immobilista, d'una banda, i al caprici de les modes, de l'altra, que no pas a cap normativa.

I una comparació distinta: l'aprenentatge de la llengua, igual que l'educació integral de la personalitat, és una tasca que, en el seu conjunt, s'escapa de les possibilitats de l'escola.

En resum: l'escola catalana no pot realitzar el miracle esperat.

Assaig d'una classificació de tipus d'«incorreccions»

No sé si ara resta viu el record de la intenció amb què aquest treball ha començat: establir una mena de codificació dels diversos tipus de particularitats de la llengua parlada, en contrast amb la gramàtica normativa, que mostri la diferència entre ells, per tal de poder adoptar un judici adient a cada cas.

Això ja s'ha anat fent al llarg del treball, bo i comentant cas per cas. Ara, però, fóra bo de fer-ne una classificació esquemàtica en pla d'assaig. Que la completi qui hi vegi més. Fem la classificació segons un ordre de més acceptable a menys; això en línies generals, és clar.

A) Particularitats genuïnes

1. Que milloren el sistema

Ex: El neutre «lo»

2. Que el deixen més estructurat

Ex: Els infinitius «tindre» i «vindre»

El participi «sigut»

Les formes «coneixo», «apareixo» i semblants

Les formes incoatives d'«escollir», «contradir», «consentir», etc.

Les combinacions pronominals «l'hi» (per a l'acusatiu neutre, en comptes de «li ho») i «n'hi» (per al datiu, en comptes de «li'n»)

3. Que corresponen a exigències internes de la llengua o a processos d'evolució

Ex: La combinació «ens en (anem)», i casos similars.

Les combinacions verbo-pronominals «culle'l», etc.; «coneixe'l», etc.; «donà'ls-hi», etc.

Les formes incoatives d'«escollir», etc.

4. Casos irrellevants

Ex: Els infinitius «sapiguer», «volguer», «poguer», etc.

Els gerundis corresponents.

El femení «dugues»

Els plurals «bojos», «desitjos», etc.

Les permutes de «radere» (per «darrere»), «gavinet» (per «ganivet»), etc.

B) Particularitats d'influència estranya

1. Mots castellans introduïts abans del segle XVIII

Ex: «Entregar», «nòvio», «sombra», «apretar», «despedir», etc.

2. Mots castellans que no comparteixen llur significació amb cap mot genuí viu

Ex: «Acera», «polvos», «munyeca» (per canell), «llaga», «monedero», «apuro», etc.

3. Mots castellans que poden ser suplits per un mot genuí viu

Ex: «Basura», «ahorrar», «tetro», «recado», «celos», etc.

4. Mots castellans en funció de mots gramaticals

Ex: «Antes», «hasta», «bueno», «pues», «menos», etc.

5. Mots castellans integrals per llur fonètica o per llur derivació

Ex: «Lejia», «traje», «enxufe», «puesto», «veranejar», «letxeria», etc.

6. Construccions castelles

Ex: Complements directes amb preposició «a»

Ús indegut de «per a»

Ús indegut de les combinacions «el que», «la que», «els que» i «des que»

Ús d'«estar» en comptes d'«ésser» (en casos clars).

7. Expressions castelles

Ex: «Anar de capa caiguda», «a pan i cutxillo», «donar-se compte», «des de luego», «ida i vuelta», etc.

8. Pèrdua de signes i empobriment del sistema

Ex: Pèrdua de l'ús dels pronoms «en» i «hi».

A la vista d'aquesta classificació, es pot optar per un determinat feix distribuïdor de judicis, com és ara aquest:

Acceptables en llengua parlada i en llengua escrita: A1 i A2.

Acceptables en llengua parlada i tolerables en llengua escrita, en certs casos: A3.

Tolerables en llengua parlada i, excepcionalment, en llengua escrita: A4 B1 i B2.

No acceptable: B3.

Totalment rebutjables: de B4 a B8.

El feix de judicis pot ser aquest o qualsevol altre (això ultra admetre excepcions dins cada categoria i adaptació a les circumstàncies, és clar), segons la mentalitat més restrictiva o més tolerant de cadascú, però lo que no crec possible és que algú pugui jutjar tots 12 casos amb un mateix criteri.

La darrera gramàtica de Fabra

Jo diria que Pompeu Fabra, en la seva darrera gramàtica, no es va limitar a admetre més o menys unes quantes coses més, sinó que hi va mostrar una actitud més oberta davant la llengua: l'observació de la llengua parlada i el reconeixement del seu marge de llibertat, però no abstracte sinó concret en una colla de particularitats explícitament esmentades, i en una clara distinció entre aquestes particularitats i les incorreccions pròpiament dites.

Crec que aquesta és l'actitud amb què cal que sigui estudiada la llengua catalana, però crec també que aquesta obra de Fabra no ha estat pas degudament valorada. I, tanmateix, es tractava precisament d'una línia que calia anar desenrotllant més a fons encara, ja que el mestre no ho havia pogut fer ell.

Vegem en aquest apartat la sèrie de passatges en què es manifesta l'actitud esmentada. Observem, especialment, les expressions com «es diu», «tendeixen a reemplaçar-se», «es diu molt», «se sent sovint», etc.

Núm. 30, darrer paràgraf (p. 23): Distinció entre el concepte de vulgars de formes com «bullenta», «coenta», «lluenta», «feliça», «capaça», «iguala», etc., i el d'incorrectes dels femenins «cortès» i «comú».

Núm.38, paràgraf 4 (p. 30): Les formes «meua», «teua», «seua». («En molts parlars catalans es diu...»)

Núm. 38, paràgraf 6 (p. 31): Les formes «est» i «eix». («Equivalentes a aquest i aqueix hi ha... encara vivents...»)

Núm. 38, paràgraf 21 (p. 33): Els plurals «prou», «masses» i «forces». («Els mots... emprats com a numerals, tendeixen a reemplaçar-se per..., sobretot quan s'usen no adjuntats al nom...»)

Núm. 53, paràgraf 1 (p. 45): Els infinitius «valdre», «tindre» i «vindre». («... el verb valer admet la forma secundària valdre... al costat de tenir i venir, existeixen les formes tindre i vindre, usades algun cop pels escriptors de la Catalunya occidental.»)

Núm. 55, paràgraf 2 (p. 46): Les formes «escolleix», «escolleixi». («... se sent sovint escolleix, escolleixi, en lloc d'escull, esculli.»)

Núm. 59, paràgraf 6 (p. 51) El participi «sigut». («... forma secundària: sigut.»)

Núm. 64, paràgraf 3 (p. 62): Formes com «anem's-en» i «aneu's-en». («... el pronom nos i... el pronom vos poden reduir-se a ʹs- si els segueix un segon pronom. Exemples: anem's-en, deturem's-hi, aneu's-en, recolzeu's-hi...»)

Núm. 64, paràgraf 7 (p. 62): L'expressió «ens en anem» i similars. («Entre un pronom acabat en s i un mot començat en vocal, es troba algun cop usat en en lloc de n'. Exemples: ens en anem... us en ha tret... aneu's-en-hi... Cp. l'en hem tret (en lloc de el n'hem tret).») »

Núm. 65, paràgraf 1 (p. 62): Combinacions com «ve-t'ho aquí». («En el cas de vet, la t ha estat tractada en la llengua parlada com si fos el pronom de segona persona (ve't), i això ha donat lloc a combinacions com veu-te'l, veu-te-la, ve-te'n... ve-li-aquí... ve-us aquí...») »

Núm. 65, paràgraf 2 (pp. 62-63): Les combinacions verbo-pronominals d'infinitiu com «portà'ls», «vence'b», «anà'ns-en», etc. («Al costat... existeixen, usades sobretot en alguns parlars, combinacions com portà'ls, anà-hi, etc. La llengua escrita rebutja aquestes combinacions, de les quals solament semblen admissibles, en un cert estil, les combinacions en què l'infinitiu és pla (conèixer, vèncer) i aquelles en què el pronom sufixat és ens, us o els seguit d'un segon pronom. Exemples: coneixe'ls, vence'ls, anà'ns-en, emportà-us-el») »

Núm. 65, paràgraf 3 (p. 63): La t eufònica de «facin(t)-ho». («Les terceres persones del plural de l'imperatiu fan sortir habitualment una t davant dels pronoms hi i ho, la qual en cap cas no ha d'ésser escrita...») »

Núm. 65, paràgraf 4 (p. 63): Les combinacions verbo-pronominals d'imperatiu com «vence-la», «perde'ls»,

«planye'm», etc. («Així, es diu molt vence-la, perde'ls, rebe'l, culle-les, planye'm, etc. , en lloc de... Cal evitar en la llengua escrita aquestes formes d'imperatiu en e, de les quals no són potser tolerables sinó more i, davant de hi i de ho, fuge, rebe i anàlogues...»)

Núm. 65, paràgraf 5 (p. 63): Les combinacions verbo-pronominals d'imperatiu com «digue-li». («Les formes d'imperatiu terminades en es suprimeixen habitualment la s final davant dels pronoms febles. Exemples: digue-li... combinacions que, en general, cal evitar.»)

Núm. 72, paràgraf 2 (p. 66): La construcció «hi han». («... d'on han pres naixença construccions com Hi han dos homes, Hi havien moltes dificultats, Si hi haguessin més cotxes. Aquestes construccions, llargament usades en la llengua parlada, han estat fins avui considerades incorrectes, però potser algun dia s'hauran d'admetre en la llengua escrita, en concurrència, naturalment, amb les construccions tradicionals...»)

Núm 74, paràgraf 6 (p. 68): La combinació de datiu plural «els hi». («En la llengua parlada es reemplaça sovint els datiu per els hi... però aquesta substitució no es considera correcta, i cal tenir molta cura a evitar-la. No s'escriurà, doncs... sinó...»)

Núm. 75, paràgraf 6 (p. 69): La combinació «n'hi» per «li'n». («En el parlar de Barcelona, i altres indrets, la combinació

li'n es troba substituïda per n'hi... Li'n, no cal dir-ho, és preferible a n'hi, sols admissible en l'estil col·loquial... Del tot inadmissible els en hi en lloc de els en.»)

Núm. 79, paràgraf 5 (p. 73): La combinació «l'hi» per «ho + hi». («La llengua rebutja emprar hi com a representant d'un circumstancial de lloc quan el complement-acusatiu de la preposició és el pronom ho: hom recorre a vegades a la substitució de ho per l'.»)

Núm. 86, paràgraf 3 (p. 80): L'ús del pronom «en» en comptes de «ho» per representar un predicatiu amb els verbs «ésser» o «estar». («...s'usa en, que es troba també emprat, en concurrència amb ho, quan el verb és ésser o estar. Exemple: ...En Miquel no vindrà: està malalt. No n'està pas! (al costat de no ho està pas! (aquest més recomanable...))»)

Núm. 95, paràgraf 5, nota (p. 87): La construcció «al + infinitiu». («Amb el mateix valor que aquest en, es troba la preposició a seguida de l'article definit: A l'entrar jo... Però, avui, aquesta construcció és més aviat evitada.»)

Núm. 97, paràgraf 2 (p. 88): La construcció «tenir de». («No és recomanable la substitució de haver de per tenir de; la de haver de per tenir que és del tot inadmissible.»)

EL NEUTRE «LO» ÉS BEN CATALÀ I BEN CORRECTE

I ALTRES QÜESTIONS,

obra original d'Antoni Ferret,

s'ha fet a Catalunya

el mes de maig de 2015.

